

ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ, ՆՇՈՒՄՆԵՐ,
ԵՒ ՎԻՃԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

*COMMUNICATIONS, NOTES
ET DISCUSSIONS*

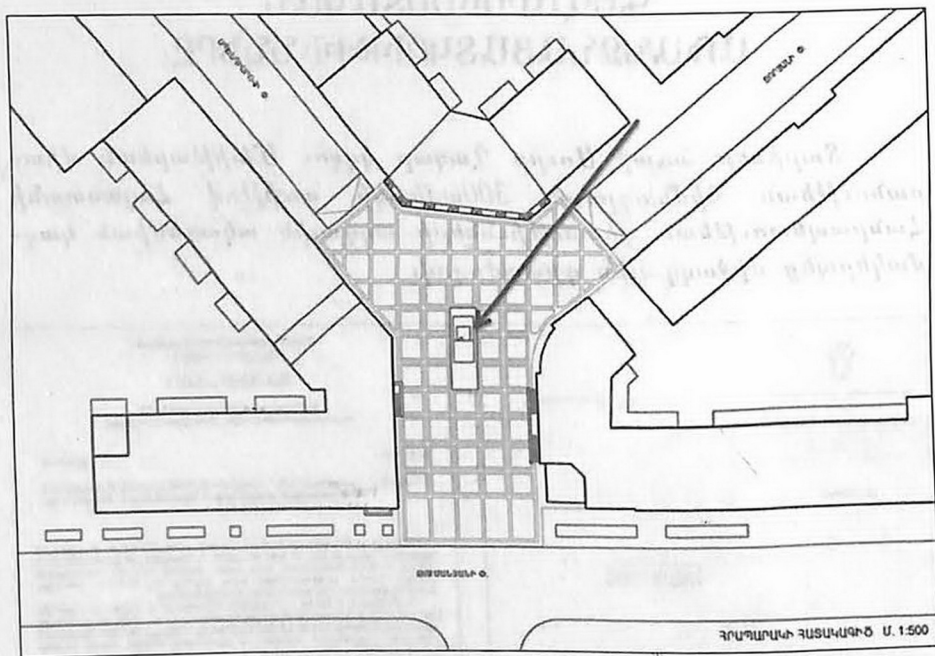
Տարիներ առաջ Սուրբ Ղազար կղզու Մխիթարեան միաբանութեան հիմնադրման 300ամեակի առիթով Հայաստանի Հանրապետութեան գիտութիւնների ազգային ակադեմիան կազմակերպեց միջազգային գիտաժողով:

[illegible]

(Նկար 2)

Կարեւորելով Սուրբ Ղազարի Մխիթարեան միաբանութեան
եւ նրա հիմնադիր Մխիթար Վարդապետ Սեբաստացու (1676-
1749) դերը հայ մշակոյթի, գիր ու գրականութեան, պատմու-

Թեան, դաւանաբանութեան եւ հոգեկերտուածքի պահպանման գործում՝ Մխիթարեան միաբանութեան ընդհանուր Աբբահայր Հ. Եղիայ Ծայրագոյն վարդապետ Քիլաղպեանը նամակով դիմեց Երեւանի քաղաքապետ պարոն Ալբերտ Բազէյեանին, խնդրելով քննութեան առնել մայր հայրենիքի մայրաքաղաք Երեւանի հրապարակներից մէկում կանգնեցնելու Մխիթար Սեբաստացու յուշարձանը (նկար 1):

(նկար 3)

Առաջարկը 2000ին դրական արձագանքի արժանացաւ քաղաքապետի կողմից: Յանձնարարուեց «Նրեւանմախագիծ» ինստիտուտին ստեղծագործական խումբ ստեղծել եւ սկսել յուշարձանի նախագծման աշխատանքները, նախապէս առաջարկութիւն ներկայացնելով տեղի ընտրութեան վերաբերեալ: Մասնագէտները առաջարկեցին Մխիթար Սեբաստացու յուշարձանը տեղադրել Երեւանի Թումանեան, Սպենդիարեան եւ Զօրեան փողոցների հատման հատուածում գտնուող ոչ մեծ հրապարակում:

Առաջարկը հաւանութեան արժանացաւ քաղաքապետարանի կողմից: Ճարտարապետ Լեւոն Վարդանեանը եւ քանդակագործ Տիգրան Արզումանեանը ամիսներ անց 2001ին «Նրեւանմախագիծ» ինստիտուտի տեխնիկական խորհրդի քննարկմանը ներկա-

յացրեցին Մխիթար Սեբաստացու յուշարձանի գիպսաձուլ մոդելն ու նախագիծը: Որոշուեց յանձնարարել Լ. Վարդանեանին կարճ ժամկետում աւարտել նախագիծը (Նկար 2): Ցանձնարարութիւնը կատարուեց (Նկար 3, 4), ընտրուած հրապարակին յարող շէնքերից մէկի պատին տեղադրուեց յուշատախտակ՝ «Այս հրապարակի վրայ պիտի կանգնեցուի Մխիթար Սեբաստացու յուշարձանը»: Նոյնիսկ ցանկութիւն յայտնուեց հրապարակն էլ կոչել Սեբաստացու անուան: Սա 2001 թուականն էր: Այսօր հրապարակը կայ, բայց ցուցատախտակն ու յուշարձանը՝ աւաղ ոչ:

(Նկար 4)

Սակայն մեզ հետաքրքրող եւ քննութեան նիւթը յուշարձանի գեղարուեստական առանձնայատկութիւններն են:

Մխիթար Աբբահօր յուշարձանը Ս. Ղազար կղզում թերեւս նրա առաջին եւ առայժմ միակ արձանն է (Նկար 5): Յուշարձանի պատուանդանը սպիտակ մարմարակուռ է: Ուղղահայց պատուանդանը վեր է բարձրանում խաչաձեւ, աշխարհի չորս կողմերը տարածուող երկաստիճան հիմքի վրայ, որը կարծես խորհրդանշում է քրիստոնէութեան հիմնական խորհուրդը (երկնային ճշմարտութեան հասանելիութիւնը եւ տարածումը աշ-

խարհի չորս դին): Խորհուրդ՝ որի վրայ էր յենուած եւ որով ամուր եւ հաստատ ինքը՝ Աբբահայրը, եւ նրա անգնահատելի գործունէութիւնը Ս. Ղազարում: Պատուանդանի վրայ նրա մարմնեղ բրոնզաձոյլ արձանն է:

Աբբահայրը ձեռքերը առաջ պարզած, կարծես նախ հրաւիրում է բոլորին Սուրբ Ղազար, ցուցանելու համար այն ինչ արուել է, եւ միւս կողմից կարծես ասում է, ահա այն ամէնը ինչ խոստացել էի, ինչին նուիրուել Ձերն է, հայինը, հաւատաւոր ժողովրդինը, վայելէք, սովորէք եւ սովորեցրէք... յուշարձանի պատուանդանին հայերէն եւ իտալերէն գրութիւններ են (Նկար 6):

(Նկար 5)

(Նկար 6)

Յուշարձանը գրկաբաց դիմաւորում է Ս. Ղազարի հարիւրաւոր այցելուներին՝ ասելով «բարի եկաք...»: Յուշարձանի գեղարեստական յարդարանքը դասական լուծում ունի:

Հարկ է նկատել, որ Մխիթար Սեբաստացուն նուիրուած այլ գործեր էլ կան, յուշատախտակ վենետիկի Ս. Մարտին եկեղեցու պատին¹ (Նկար 7), կիսանդրի-դիմաքանդակ վենետիկի

1 Մխիթար Սեբաստացին եւ Սուրբ Ղազարի Մխիթարեան միաբանութիւնը, Ի Զերկիրն Իտալիոյ, Սրեւան 2005, 215:

Մուրադ Ռաֆայելյան վրաժարանի կարելաբարի սրահում (Նկար 8)²: Իւղաներկով արուած իտալացի նկարիչ Ալեսանդրոյ Լոնգիի կտաւը (Նկար 9), խճանկար-դիմանկար (Նկար 10), նրա անունով է կոչուած Ս. Ղազարի ներքին աստիճաններից մէկը (Նկար 11) եւ այլն:

(Նկար 7)

(Նկար 8)

Ալեսանդրոյ Լոնգիի իւղաներկ կտաւը (Միսիթար Արքահայր, 1742) իր յօրինուածքով իտալական դիմանկարի աւանդական ժանրի գործ է: Աբբահայրը, կարծես, մի պահ «կտրուել է» իր ծրագրերից, սեւեռուն հայեացքով նայում է իր հետեւորդներին, ներկայ եւ ապագայ իր հայրենակիցներին եւ հաւաստում, որ այն սուրբ գործը, որին որ նուիրուել է՝ իրականացուելու է, որ իր ծրագրերը յստակ են, ազգանուէր: Աբբահօր գրչի տակ անաւարտ հերթական գիրքն է, սեղանին Ս. Ղազարի ընդարձակման ճարտարապետական նախագիծ-գծագիրը: Նրա դէմքի լուռ, բայց եւ իմաստուն արտայայտութիւնը, կարծես մէկ անգամ եւս հաստատում է իր իսկ խօսքերը ... ինչ իմ է՝ քոյ է, եւ որ ինչ քո՝ իմ³:

2 Ի դէպ այս դիմաբանդակի կրկնօրինակը գտնուում է Երեւանի Միսիթարեան կրթահամալիրի նախասրահում:

3 ՄԻՒԹԱՐ ՍԵՐԱՍՏԱՑՈՒ, Հայկազեան քառարանի ներածութիւն, 1749, Միսիթար Սեբաստացին եւ Սուրբ Ղազարի Միսիթարեան միաբանութիւնը, Ի Զերկիրն Իտալիոյ, Երեւան 2005, 215:

(Նկար 9)

(Նկար 10)

(Նկար 11)

Հայ մշակույթի պահպաններից մէկը՝ փարոսը հայութեան համար⁴, Մխիթարը, թաղուած է Ս. Ղազարի Աւագ խորանի առջեւ (նկար 12):

(նկար 12)

Այսպիսով, հայրենիքից դուրս Մխիթար Սեբաստացու յիշատակը յաւերժացնող բաւականին բարձրարժէք կոթող յուշարձաններ կան, իսկ ինչպիսի՞ն պիտի լինէր նրա երեւանեան յուշարձանը:

Յաւոք Մխիթար Աբբահօր երեւանեան յուշարձանի գեղարուեստական առանձնայատկութիւնների մասին կարող ենք դատել միայն քանդակագործ Տիգրան Արզումանեանի հեղինակած գիպսէ մոդելից արուած լուսանկարների հիման վրայ (մոդելը

4 ՊԶՏԻԿԵԱՆ, Հ. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ վրդ., 300ամեայ լոյս և ծաղայութիւն. Միջնադարեան Միաբանութեան մշակութային վաստակը 1700-2005, Ի Ջերկիրն Իտալիոյ, Երեւան 2005, 241:

չի պահպանուել): Այս լուսանկարները եւ բնօրինակի հիման վրայ է արուել նաեւ իրական մոդելի չափումով ճարտարապետ Լեւոն Վարդանեանի նախագիծը (Նկար 13, 14):

(Նկար 13)

Արձանը պիտի լինէր բրոնզաձուլ, մօտ 3-3.20 մետր բարձրութեամբ: Այն իր կոմպոզիցիոն կառուցուածքով պատկերում է քայլող Աբբահօրը, որը իր աջ ձեռքում պահած ունի գրքի մէկ հատոր: Աբբահայրը պատկերուած է իր մտքերով տարուած, ապագայ ծրագրերի բեռով պարուրուած, գլուխը երկնքին յառած քայլքի պահին: Արձանը չնայած պղնձաձուլ յօրինուածքի, կարծես աւելի քարէ քանդակի տպաւորութիւն է թողնում, կորագիծ յարդարանք, գոգաւոր ծաւալներ եւ այլն: Բայց եւ այնպէս այն իր համաչափութիւններով համահունչ է այն հրապարակին, որտեղ պիտի դրուէր յուշարձանը: Մխիթար Սեբաստացու յուշարձանի ճարտարապետաքաղաքաշինական լուծումը իր մասշտաբով եւ յօրինուածքով համահունչ էր թէ հրապարակի արդէն գոյութիւն ունեցող ճարտապետութեանը եւ թէ Աբբահօր գործունէութեանը եւ աւանդին: Եթէ հրապարակը նախագծման պահին եւ այսօր էլ միայն տրասպորտային հանգույց է օգտագործւում,

ապա վերականգնումից եւ Աբբահօր արձանը տեղադրելուց յետոյ նախատեսոււմ էր, որ պիտի վերաիմաստաւորուի, փոխուի գործառնոյթը, դառնայ հետիոտն, յանգստի ճեմուղի-հրապարակ: Յուշարձանի գրանիտէ պատուանդան-հարթակը (3.90մx11.7մ չափերով) խորհրդաբանօրէն «կրկնելու» էր Վենետիկի ծովածոցի կերպարը, Ս. Ղազար կղզիով, որի վրայ քայլում էր ինքը՝ Աբբահայրը, որպէս հիմնադիրը Մխիթարեան Միաբանութեան: Զուր եւ ցամաք համադրութեամբ յօրինուած պատուանդանը չղապատուած պիտի լինէր ուղղանկիւն նկարուածքով սալայատակով (ներկայիս ասֆալտի փոխարէն), որը աւելի էր ընդգծելու տարածքի հետիոտն գործառնոյթը, անցնելով, շարունակուելու էր յարակից փողոցները եւ ընդհանուր քաղաքաշինական միջավայրը դարձնելու էր աւելի բարեկարգ:

(Նկար 14)

Այս ամէնը նախագծով սակայն, մեզ համար անյայտ պատճառներով գործընթացը մինչ օրս սառեցուած է, անյայտ է նախագծային փաթեթի գտնուելու վայրը, չկայ գիպսէ մոդելը:

Մեզ յաջողուեց հանդիպել հեղինակներին: Նրանք այսօր էլ պատ-
րաստ են շարունակել կիսատ մնացած գործը:

Մխիթար Սեբաստացու իւղաներկ դիմանկարը, խճանկարը,
դիմաքանդակը, Ս. Ղազարի յուշարձանը, բոլորն էլ քանդակուած
եւ պատկերուած են բնօրինակի լուսանկարչական «Յշտութեամբ»,
Աբբահօրը յատուկ հանդերձանքով: Բոլորն էլ վարպետ հեղի-
նակների գործեր են:

Երեւանեան յուշարձանը տարբերուած է միւսներից: Այստեղ
լուծուած են քաղաքաշինական, բարեկարգման, կանաչապատման,
քանդակագործութեան, ճարտարապետութեան եւ դիզայնի հա-
մադրութեան համալիր մօտեցումներ: Յուշարձանի քանդակային,
յատկապէս դիմաքանդակի գեղարուեստական լուծումը աւելի
արտիստիկ, բանաստեղծական նրբերանգ ունի, մոնումենտալու-
թեան հետ մէկտեղ իր մասշտաբով աւելի մարդամօտ է, քաղա-
քային քանդակի գեղագիտութեանը յարիւր:

Անշուշտ այսօր տարիներ առաջ ներկայացուած եւ հաստա-
տուած էսքիզ-նախագծում շատ բան կը փոխուէր: Սակայն մէկ
բան անփոփոխ է, Մխիթար Սեբաստացու անգնահատելի ժա-
ռանգութիւնը, հայրենիքից հեռու, Սուրբ Ղազար կղզում հիմ-
նած միաբանութիւնը եւ անձամբ Մխիթար Սեբաստացու ան-
մնացորդ նուիրումով արարուած դարաւոր գործունէութիւնը:
Գործունէութիւն յանուն եւ ի նպաստ հայ մշակոյթի ուսումնա-
սիրութեան, պահպանութեան, վերականգնման, հանրահռչակա-
ման: Գործունէութիւն, որի արժեւորման հրամայականով պայ-
մանաւորուած գոնէ հեղինակը իր արձանացած պատկերը պիտի
ունենայ մայր հայրենիքի մայրաքաղաքում: Այս համեստ յուշար-
ձանով գոնէ մեր անսահման երախտագիտութիւնը յայտնած կը
լինենք մեծ հայորդուն, կ'արժեւորենք նրա եւ Սուրբ Ղազարի
միաբանների հարիւրաւոր տարիների հայանպաստ աննախադէպ
գործունէութիւնը:

ԱՆԻ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ